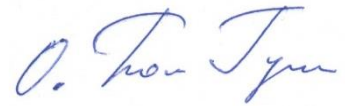

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

ПОЛТАВЕЦЬ-ГУЙДА Оксана Вікторівна

УДК 75.044(477)+76.03.09

**ХУДОЖНЬО-ІСТОРИЧНІ ДОМІНАНТИ ТВОРЧОСТІ
ВІКТОРА ПОЛТАВЦЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ОБРАЗОТВОРЧОМУ
МИСТЕЦТВІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

26.00.01 – теорія та історія культури
(мистецтвознавство)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ – 2023

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано на кафедрі мистецтвознавчої експертизи Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури та інформаційної політики України.

Науковий керівник:

кандидат мистецтвознавства, доцент
МИХАЛЬЧУК Вадим Володимирович,
Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв, доцент кафедри
мистецтвознавчої експертизи

Офіційні опоненти:

доктор мистецтвознавства, професор,
член-кореспондент
Національної академії мистецтв України
РОГОТЧЕНКО Олексій Олексійович,
Інститут проблем сучасного мистецтва
Національної академії мистецтв України,
головний науковий співробітник

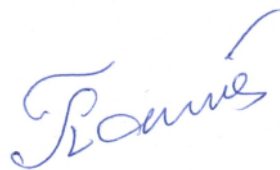
кандидат мистецтвознавства,
БАРДІК Марина Афанасіївна,
Національний заповідник
«Києво-Печерська лавра», провідний
науковий співробітник науково-дослідного
відділу історії та археології

Захист відбудеться 26 жовтня 2023 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.850.01 у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корпус 15.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корпус 11.

Автореферат розіслано 26 вересня 2023 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор мистецтвознавства, доцент

Г. П. Погребняк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Українське образотворче мистецтво другої половини ХХ ст. є унікальним явищем художньої культури України. Його розвиток відбувався у просторі реалій радянської тоталітарної системи та породжуваної нею ідеології, що пронизувала всі аспекти творчого самовиявлення митців. Запроваджений метод соціалістичного реалізму протягом десятиліть ставав інструментом вихолощення будь-яких проявів творчого самовираження та вільнодумства, що не збігалися з офіційною ідеологією. Разом з тим, українське образотворче мистецтво другої половини ХХ ст. представлено видатними постатями, творчість яких демонструє звернення до народних культурних витоків, національної історії, а домінуючими ідеями є утвердження української нації та її культури, спадкоємність поколінь героїв та борців за волю і незалежність України. Серед таких яскравих постатей особливе місце посідає український художник Віктор Васильович Полтавець (1925–2003), творча спадщина якого не тільки виявляє етапи особистісного становлення видатного митця, а й розкриває специфіку та шляхи розвитку українського образотворчого мистецтва в контексті суспільно-політичних та соціокультурних процесів другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Окреслений період позначений як офіційно-адміністративним та ідеологічним тиском, так і світоглядними трансформаціями, які отримали повноцінне своє звучання в мистецтві вже зі здобуттям Україною незалежності. Творча діяльність В. Полтавця відбувалася на тлі основних тенденцій розвитку тогочасного українського мистецтва, що були зумовлені певними суспільно-політичними змінами. Як нащадок давнього козацького роду В. Полтавець завжди зберігав духовний зв'язок та пам'ять про героїчну українську історію, переймаючись долею українства в складних реаліях радянської доби. Звернення до історичної тематики дало змогу митцеві зберігати національно-ціннісну основу своєї творчості та неповторну індивідуальність, що згодом переросло в авторську манеру та оригінальний стиль.

Мистецький спадок В. Полтавця репрезентує в собі зразки живопису та графіки, що стали результатом творчих пошуків та інтелектуальної праці, втілюючи образи історичних діячів та тематичні сюжети героїчної історії України (скіфського періоду, давньоруської та козацької доби, громадянської та Другої світової воєн). Кожне творіння В. Полтавця пов'язане з оновленням образотворчої мови та арсеналу виражальних засобів і слугує поєднанням традиційних та авторських композиційно-просторових принципів зображення. Художник у складних умовах засилля радянського канону соцреалізму зумів розвинути відмінний, суб'єктивований погляд на історію українського народу в різних її проявах, позиціонуючи себе як окреслено національного художника, відповідно трактуючи людину-героя, месника, ватажка, а також предметне та природне середовище відповідних епох.

Попри те, що вивченню життя та творчості Віктора Полтавця присвячено цілу низку праць (Ю. Белічко, Л. Владич, Б. Єфимов, М. Токар, І. Турченко, А. Шпаков та ін.), у яких розкрито окремі епізоди життєвої і творчої біографії, індивідуального мистецького методу художника тощо, відсутнє комплексне мистецтвознавчо-культурологічне дослідження творчості митця, який був історичним літописцем України, працюючи в непростий для митців період тоталітаризму та в динамічному першому десятиріччі становлення і розвитку незалежної держави. Все це зумовило актуальність та вибір теми дослідження: «Художньо-історичні домінанти творчості Віктора Полтавця в українському образотворчому мистецтві другої половини XX – початку XXI століття».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі мистецтвознавчої експертизи Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв відповідно до тематичного плану науково-дослідницької діяльності НАКККіМ. Вона відповідає комплексній темі «Мистецтвознавчі та експертні дослідження національної культурної спадщини» (державний реєстраційний номер 0118U001513).

Формулювання наукового завдання дослідження. Наукове завдання дослідження полягає у виявленні та обґрунтуванні художньо-стилістичних домінант історичного живопису та графіки В. Полтавця шляхом теоретико-методологічного аналізу його творчого спадку.

Мета дослідження полягає у виявленні художньо-стилістичних домінант історичного живопису та графіки В. Полтавця в контексті розкриття особливостей розвитку українського образотворчого мистецтва другої половини XX – початку XXI століть.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких **завдань**:

- шляхом аналізу наукової літератури, джерел та фактологічного матеріалу обґрунтувати стан дослідження історії розвитку українського образотворчого мистецтва другої половини XX – початку XXI століття, а також ступінь вивчення та осмислення творчості В. Полтавця;
- виявити та об'єктивувати період становлення історичного жанру живопису й освоєння художньої традиції В. Полтавцем у харківській школі батального живопису М. Дерегуса;
- визначити шляхи формування історичної тематики в живописі В. Полтавця крізь призму художнього процесу в українській культурі другої половини XX ст.;
- окреслити основні художньо-естетичні характеристики графіки В. Полтавця в контексті становлення книжкової ілюстрації кінця 1950–1970-х рр.;
- концептуалізувати стилістичні та художньо-композиційні особливості історичного живопису В. Полтавця 1990-х рр. – початку XXI ст.

Об'єкт дослідження – українське образотворче мистецтво другої половини XX – початку XXI століття як складова художньої культури України.

Предмет дослідження – творчий доробок Віктора Полтавця в єдності його видів (живопис, графіка) у проєкції виявлення художньо-історичних домінант діяльності митця.

Хронологічні межі дослідження зумовлені метою та завданнями дослідження і визначені проєкцією творчого доробку В. Полтавця на мистецькі проблеми другої половини XX – початку XXI ст. Разом із тим, період активної творчої діяльності художника охоплює хронологічний відрізок часу від початку 1950-х років XX ст. до 2003 року.

Методологічною основою дослідження обрано комплексний та міждисциплінарний підхід, що пов'язується з вивченням історико-культурного та соціологічного контексту творчого формування художника і базується на аналізі, порівняльному вивченні мистецтвознавчої, історичної, культурологічної літератури і включає в себе систему певних методів та прийомів мистецтвознавчого дослідження, а саме: загальнонаукових (*порівняльного, типологічного, діахронічного, синхронічного*), спеціальних мистецтвознавчих методів дослідження (*культурно-історичного, формально-стилістичного, іконографічного, іконологічного*).

Культурно-історичний метод дозволив позначити поле дослідження, структуру роботи та окреслити коло джерел. Актуальним є також *біографічний метод*, оскільки окремі факти біографії художника значимі для розкриття семантики його творів. *Іконологічний аналіз* у дослідженні допомагає зіставленню сюжетної основи твору, її конкретного втілення в ілюстрації і формування системи змістовних акцентів у трактуванні художнього твору. *Іконографічний метод* відкриває можливість аналізу історичного жанру живопису, важливого для розуміння семантики багатьох творів В. Полтавця і розуміння контексту розвитку українського образотворчого мистецтва другої половини XX ст. *Формально-стилістичний метод*, який застосовується до аналізу робіт художника, передбачає розгляд особливостей композиційних рішень митця, їх структурно-пластичної побудови на основі міцного і досконалого рисунка, колористичної архітекtonіки творів, стилістики образного вирішення, що дозволяє обґрунтовано говорити про особливості еволюції художньої мови майстра і його стилістичних орієнтирів, які визначаються незмінною присутністю в творчій свідомості художника символічних сенсів, визначають національно-культурну ідентичність у його творчості. Аналіз зібраних образотворчих матеріалів дозволив систематизувати творчий доробок майстра, застосовуючи *типологічний метод*. Фактологічні дані використовувалися для уточнення обставин створення ряду художніх творів В. Полтавця, встановлення хронологічних меж творчості художника.

Теоретичну базу дослідження становлять:

– мистецтвознавчі та культурологічні дослідження українських вчених, які висвітлювали проблеми художньої культури та образотворчого мистецтва: В. Афанасьєв, Т. Кара-Васильєва, Ю. Нельговський, О. Петрова, Г. Скляренко, Д. Степовик;

– праці дослідників, у яких розглядалася проблематика історико-батьового жанру в образотворчому мистецтві: О. Бардаш, К. Борцова, С. Бочарова, Р. Михайлова, Ю. Михайловська, О. Петутіна, К. Рожак-Литвиненко;

– розвідки вчених щодо формування харківської школи живопису: Х. Береговська, О. Вовк, О. Гладун, В. Немцова, М. Пономаренко, О. Щербакова;

– дослідження вітчизняних науковців, у яких висвітлювалася проблематика тоталітарної культури і мистецтва радянської доби: Н. Авер'янова, В. Баран, О. Демура, Д. Малезик, О. Новицька, О. Пахльовська, О. Роготченко, А. Русначенко, Л. Тарашинська; а також соцреалізм як метод в художній культурі та мистецтві: В. Афанасьєв, Г. Веселовська, О. Голубець, Н. Ксьондзик, О. Муратова, В. Хархун;

– праці вчених щодо висвітлення суспільно-політичного й культурного руху «шістдесятництва»: Н. Белічко, О. Заплотинська, П. Нестеренко, О. Папета, М. Шевченко, М. Юр, роботи з питання феномену нонконформізму в радянському мистецтві: Н. Горова, Л. Медвідь, Л. Медведєва, Л. Смирна;

– розвідки фахівців з питань історії української графіки та книжкової ілюстрації: Н. Белічко, Ю. Белічко, В. Бокань, І. Бугаєнко, І. Верба, В. Зайцева, М. Криволапов, О. Лагутенко, О. Ламонова, О. Мельник, М. Пекаровський, Л. Попова, О. Спасскова, М. Токар;

– праці сучасних вітчизняних вчених, що висвітлюють проблематику українського образотворчого мистецтва: М. Осадца, Г. Крюкова, О. Крюк, Д. Мостовщикова, І. Павельчук, Г. Паньків, О. Федорук, Т. Шпеть;

– наукові розвідки, присвячені життєвій біографії та творчості В. Полтавця: Л. Владич, Б. Єфимов, В. Касіян, О. Полтавець-Гуйда, М. Токар, І. Турченко, А. Шпаков.

Джерельну базу дослідження становить комплекс архівних матеріалів та образотворчих джерел. До архівних документів належать матеріали з фондів Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМУ), які відносяться до періоду діяльності В. Полтавця у видавництві Дитвидав (з 1964 р. – видавництво «Веселка»). Частина архівних документів вводиться до наукового обігу вперше. Другу групу складають образотворчі джерела, що являють собою твори живопису історичного жанру, які зберігаються у державних музеях і приватних колекціях в Україні та за кордоном, а також роботи останнього періоду творчості, які є власністю родини художника. Сюди також відносяться твори графіки – проілюстровані В. Полтавцем книги, які видавалися у різні періоди.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в роботі *вперше*:

– в українському мистецтвознавстві здійснено комплексне дослідження творчої спадщини видатного українського живописця, графіка Віктора Полтавця у вимірах соціокультурних трансформацій другої половини ХХ – початку ХХІ століття;

– на основі аналізу світоглядних та біографічних чинників розкрито художньо-історичні домінанти творчості митця крізь призму образно-тематичних, жанрово-стильових та композиційних особливостей його доробку – творів історичного та батального живопису, а також книжкової графіки, що

полягають у поєднанні традиційних та авторських композиційно-просторових принципів зображення, де художник, на відміну від радянського канону соцреалізму, зумів розвинути відмінний, суб'єктивований погляд на історію українського народу в різних її проявах;

- встановлено значення історичного живопису та графіки Віктора Полтавця у формуванні національних стильових засад в українському образотворчому мистецтві, в також як чинників пробудження історичної пам'яті, національної свідомості, що утверджували значущість української культури та героїчної історії України;

- введено до наукового обігу архівні джерела із фондів Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМУ), які формують підґрунтя цілісного осмислення діяльності Віктора Полтавця в контексті художнього процесу другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Уточнено:

- етапи творчого становлення митця та систематизовано доробок історичного жанру, що охоплює періоди української історії скіфського періоду, давньоруської та козацької доби, громадянської та Другої світової воєн;

- вплив харківської школи батального живопису М. Дерегуса на творчість В. Полтавця, що здійснювався під впливом таких майстрів, як О. Кокель, М. Самокиш, М. Дерегус, які впроваджували у художню освіту кращі методики реалістичного мистецтва.

Набуло подальшого розвитку:

- виявлення основних тенденцій розвитку мистецтва книжкової графіки на основі аналізу діяльності В. Полтавця у видавництві «Дитвидав» («Веселка»), які характеризуються підвищенням інтересу митців до фольклору, етніки та історії, що вносило новий струмінь в ідеологізовані жорсткі рамки офіційного мистецтва того часу та актуалізувало нову художню образність і стилістику в дитячій ілюстрації того періоду;

- дослідження перебігу художнього процесу України в 1960–1980-х рр., де знаковим явищем був рух «шістдесятників», спрямований на культурно-мистецькі пошуки у вимірі мистецтва поза методом соціалістичного реалізму, та який характеризується зверненням до творчих набутків першої третини ХХ ст. (Г. Нарбут, О. Мурашко, Ф. Кричевський, В. Кричевський, М. Бойчук, Д. Бурлюк, О. Богомазов та ін.), що вплинуло на формування національного художнього стилю українського мистецтва.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що основні теоретичні положення й висновки, сформульовані в дисертації, можуть бути використані в подальшому дослідженні культурно-мистецьких процесів України, розробці теоретичних навчальних курсів з історії українського мистецтва у закладах вищої освіти мистецького спрямування, просвітницькій і науковій роботі, написанні енциклопедичних і довідкових статей, монографій тощо.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням. Усі наукові результати, викладені в дисертації, отримані автором особисто. Висновки й положення наукової новизни одержані самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження апробовано на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, зокрема на: міжнародних: науково-практичній конференції «Topical issues of modern science, society and education» (м. Харків, 8–10 серпня 2021 р.), «Соціокультурні тенденції розвитку сучасного дизайну та мистецтва» (м. Херсон, 8–10 вересня 2021 р.); всеукраїнських: «Актуальні питання мистецтвознавства: сучасність і перспективи (постать митця у векторі сучасних художніх трансформацій: український вимір)» (м. Харків, 15 листопада 2019 р.), «Сучасна мистецька освіта: досвід, проблеми та перспективи» (м. Київ, 22 квітня 2020 р.), «Дизайн після епохи постмодерну: ідеї, теорія, практика» (м. Київ, 15–16 квітня 2021 р.), «Сучасна мистецька освіта: досвід, проблеми та перспективи» (м. Київ, 22 квітня 2021 р.), «Культурні та мистецькі студії ХХІ століття: науково-практичне партнерство» (м. Київ, 10 листопада 2022 р.).

Публікації. Головні результати дисертації були висвітлені у 13 публікаціях, з них: 4 статті надруковані у фахових виданнях, затверджених МОН України з напрямку «мистецтвознавство» та включених до міжнародних наукометричних баз; 1 стаття надрукована в зарубіжному виданні; 7 праць апробаційного характеру, 1 стаття, яка додатково відображає результати дослідження.

Структура дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (204 позиції) і додатків. Обсяг основної частини роботи становить 166 сторінок, загальний обсяг дисертації – 238 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження дисертації; сформульовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; надано інформацію щодо апробації й публікації результатів дослідження.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження»** охарактеризовано історіографічний розгляд проблеми та джерельну базу дослідження.

У **підрозділі 1.1 «Історіографія дослідження»** розглянуто історіографію питання за тематико-хронологічним принципом, де виокремлено такі періоди в розгляді основних мистецьких процесів ХХ ст. (відповідно до запропонованої періодизації Т. Кара-Васильєвої: перший – початок століття – 10–20-і роки; другий – 30-і – перша половина 50-х років; третій – друга половина 50-х – 80-і роки; четвертий – 90-і роки. Дослідження формування історичного жанру у творчості

українського художника і графіка В. Полтавця здійснено в контексті аналізу процесів, що відбувалися в українській культурі та мистецтві другої половини ХХ ст., зокрема: продовження згортання авангардистських мистецьких та творчих пошуків, що відбувалися в межах регіональних художніх шкіл, впровадження єдиного методу соцреалізму та породжувані ним же (як наслідок супротиву) явища нонконформізму, культурного руху «шістдесятників» та ін.

Показано, що дослідження історичного жанру в художніх роботах В. Полтавця є важливим для усвідомлення формування національно окресленого художнього стилю митця, який започатковувався в радянський період ще у Харківському художньому інституті, майстерні батального живопису М. Дерегуса, продовжувався недовгий період у Студії воєнних художників ім. М. Б. Грекова, видавництві дитячої літератури «Веселка», у активній творчій діяльності 80-х років ХХ ст. та, зрештою, вже у добу незалежної України знайшов втілення у картинах, які відображають переламні, важливі періоди української історії та у серії портретів національних героїв різних епох, що загалом слугують прикладом високої художньої майстерності митця.

У процесі історіографічного розгляду дослідження виокремлено такі групи праць:

- *узагальнюючі роботи з історії українського образотворчого мистецтва радянського періоду* – представлені працями П. Жолтовського, П. Білецького, М. Грицай, Ю. Афанасьєва, Ю. Белічка, Ю. Турченко, А. Шпакова в роботах яких висвітлювалася історія розвитку українського мистецтва з найдавніших часів до сучасного періоду (на момент видання авторами);

- *дослідження з історії української культури та мистецтва, починаючи з доби незалежності України* – представлені роботами Г. Скрипник (багатотомник з історії українського мистецтва), О. Голубця, А. Русначенко, О. Пахльовської, Л. Шевченко, Л. Тарашинської, Д. Малежика, які присвячені дослідженню літературно-мистецького середовища в умовах тоталітаризму та вивченню феномену українського шістдесятництва як руху супротиву радянзації;

- *окрему групу складають праці, присвячені вивченню феномену соцреалізму в контексті мистецького процесу радянської доби* – це праці Н. Авер'янової, Н. Ксьондзик, О. Роготченка, О. Петрової, Г. Веселовської, К. Муратової, В. Сидоренка, Г. Скляренко, В. Хархун, які висвітлюють дослідження естетичних засад канону соцреалізму як головного методу в мистецтві, який обмежував будь-які творчі пошуки митців; дослідженню нонконформізму як дисидентського, «неофіційного» мистецтва присвятили свої праці Л. Смирна, Л. Медведєва, О. Максименко.

- *сучасний комплексний напрям досліджень, який включає дисертації, присвячені різноаспектній проблематиці українського образотворчого мистецтва ХХ–ХХІ ст.*: Л. Соколюк, Н. Белічко, І. Павельчук, Х. Береговської,

М. Пономаренко, Н. Горової, О. Папети, Я. Логінського, К. Кудрявцевої, М. Осадци, Т. Шпет, Г. Паньків, А. Філімонова;

– *мистецтвознавчі дослідження історичного жанру* в українському образотворчому мистецтві представлені науковими працями П. Жолтовського, С. Бочарової, Г. Кучеренка, О. Ковалевської, О. Бардаш;

– *праці, присвячені мистецтву графіки* – Ю. Белічка, М. Пекаровського, І. Бугаєнка, Л. Попової, К. Попович, М. Криволапова, Т. Никоненко, В. Зайцевої, О. Петрової, О. Федорука, О. Ламонової, О. Лагутенко, М. Токар, у яких проаналізовано етапи становлення, зміни художньої образності та стилістики;

– *роботи, присвячені життю і творчості художника Віктора Полтавця*, – Л. Владич, Б. Єфимов, М. Токар, І. Турченко, А. Шпаков, у яких розкриваються окремі епізоди життєвої і творчої біографії, творчого методу художника тощо.

На підставі опрацьованого матеріалу визначено хронологію, жанровий діапазон, тематику та стильову специфіку художніх творів В. Полтавця. З'ясовано, що мистецька спадщина народного художника УРСР, баталіста В. Полтавця ще не ставала предметом цілісного наукового вивчення, хоча є наявними окремі біографічні дослідження про художника та праці, що фрагментарно торкаються його мистецької діяльності. Своєю чергою, цей факт дав можливість виявити коло наукових досліджень щодо становлення творчого шляху В. Полтавця в межах харківської художньої школи батального живопису М. Дерегуса, формування його як графіка-ілюстратора на посаді головного художника у видавництві дитячої літератури «Веселка» (1958–1975) і як автора в інших видавництвах України, а також як художника-живописця історичного жанру.

У підрозділі 1.2 «Джерельна база та методологія дослідження» охарактеризовано основні групи джерел та обґрунтовано вибір методів дисертаційного дослідження.

Виявлена джерельна база ґрунтується на архівних матеріалах, що відносяться до періоду роботи В. Полтавця на посаді головного художника республіканського видавництва «Дитвидав» (з 1964 р. – видавництво дитячої літератури «Веселка») та характеризують формування його як художника-графіка, який тяжів до історичного жанру, а також загалом відображують реалії культурно-мистецького та художнього процесу, що відбувався у 60–70-х рр. в Україні. Окремі документи вводяться до наукового обігу вперше.

Документальною частиною джерельної бази дослідження стали також матеріали та документи родинного архіву В. Полтавця, що включають різного роду особисті документи, афіші до персональних виставок митця, книги відгуків, листи, грамоти, вітальні листівки, спогади тощо.

Іншу частину джерельної бази складають образотворчі джерела, що являють собою твори живопису та графіки історичного жанру, а також проілюстровані В. Полтавцем книги, які видавалися у різні періоди.

Встановлено, що джерельна база дослідження є достатньою для об'єктивного і повного розкриття теми дисертації, розв'язання дослідницьких завдань.

Теоретико-методологічну основу роботи склали загальнонаукові, міждисциплінарні та спеціально-історичні наукові методи та прийоми дослідження. Це принципи наукового пізнання – об'єктивності, історизму, системності і комплексності, загальнонаукові і спеціальні методи дослідження – аналізу та синтезу, проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, біографічний, формально-стилістичний, іконографічний, іконологічний. Застосування в дослідженні комплексу загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання дало можливість всебічно вивчити об'єкт і предмет дослідження, розкрити основні тенденції творчої діяльності В. Полтавця у другій половині ХХ – початку ХХІ ст.

У другому розділі **«Становлення і розвиток історичного жанру в українському образотворчому мистецтві другої половини ХХ ст.»** окреслено витоки становлення історичного жанру живопису, освоєння художньої традиції В. Полтавцем в харківській школі батального живопису та формування історичної тематики в творчості художника.

У підрозділі 2.1 **«Витоки становлення історичного жанру живопису»** охарактеризовано зародження і розвиток історичного жанру в живописній традиції.

З'ясовано, що історичний жанр має загальносвітові та національні витоки свого зародження та розвитку, що визначаються культурно-мистецьким та суспільним перебігом історичних подій, формуванням мистецьких шкіл, які експлікують сюжетно-тематичну спрямованість та технічно-образну майстерність виконання. Доведено, що картини історичного жанру обумовлюються конкретно-історичними подіями з життя країн і націй, які відбувалися в різні історичні періоди і які відображують важливі і переломні етапи історії, буття народу, що втілюються в героїчних образах минулого. Окремо прийнято розглядати *батальний живопис* (від франц. *bataille* – битва), до якого належать картини, які зображують воєнні події, баталії, сцени битв та їх головних персонажів-учасників, причому не тільки в момент бою, а й у побуті, інших сценах, тощо. Уточнено, що формування батального живопису як жанру у загальносвітовому художньому процесі почалось ще у ХVІ–ХVІІ ст., а в ХVІІ–ХVІІІ ст. історичний жанр вийшов на перший план, увібравши в себе релігійні, міфологічні та, власне, історичні сюжети (Н. Пуссен, Ш. Лебрєн, Д. Веласкес, П. П. Рубенс, Ж.-Л. Давид.) З'ясовано, що засадничі принципи побудови історичних картин залишалися актуальними і на початку ХІХ ст. (Т. Жеріко, Е. Делакруа, Ф. Гойя, Е. Віже-Лебрєн, Д. Г. Россеті, Дж. Е. Мілле, Х. Хант, У. Морріс, Е. Берн-Джонс, Дж. Ф. Уотс, В. Крейн та ін.)

Виявлено, що зародження і розвиток вітчизняного історичного жанру відбувалося у рідніщі становлення живопису під впливом європейських художніх течій і рухів, що, сполучаючись із національною традицією, поставало своєрідним культурно-мистецьким явищем, яке відображувало

героїчні сторінки вітчизняної історії. Визначено, що становлення історичного жанру в українському живописі припадає на другу половину XIX ст., змістовно-стилістичні риси якого визначив перебіг історичного процесу, глибокі економічні та соціальні зрушення (Ф. Рубо, І. Рєпін, С. Васильківський, О. Сластіон, М. Самокиш, П. Мартинович, Ф. Чуприненко, М. Пимоненко, І. Шульга, О. Мурашко, Ф. Красицький, І. Їжакевич). Уточнено, що наприкінці XIX ст. українське малярство визначала культурна ситуація, яка виникла в результаті звернення українських культурних діячів та інтелігенції до національно-культурних традицій та народної творчості. Показано, що втрата національно-художньої самобутності і перелаштування мистецтва під ідеологічні кліше і канони естетики соцреалізму позначилося на тематичному спрямуванні робіт історичного жанру, що відбилося у формуванні «тематичної картини» радянської доби. Водночас, в межах вузьких дозволених рамок творчості з'являються роботи, у яких художники зверталися до витоків української історії, її знакових подій, представляючи незаангажовані образи визначних історичних постатей.

У підрозділі 2.2 **«Освоєння художньої традиції В. Полтавцем в харківській школі батального живопису М. Дерегуса»** розглянуто та проаналізовано основні етапи у творчому становленні В. Полтавця, які визначаються періодом навчання в Харківському художньому інституті. З'ясовано роль М. Дерегуса як керівника майстерні батального живопису, проаналізовано його творчість, педагогічну діяльність, громадянську позицію та вплив, який він здійснив на творчу манеру і стиль В. Полтавця.

Встановлено, що формування Віктора Полтавця як живописця історико-батального жанру відбувалося в межах академічних традицій харківської художньої школи, яка під час навчання В. Полтавця розвивала реалістичний живопис. Уточнено, що творчий стиль митця формувався під впливом таких майстрів, як О. Кокель, М. Самокиш, М. Дерегус, які впроваджували в художню освіту кращі методики реалістичного мистецтва. Показано, що В. Полтавець досконало оволодів основними принципами композиційної майстерності та сформував власну художню манеру художника-баталіста, що в подальшому дозволило йому засвідчити свою високу професійну майстерність у живописі та графіці. Виявлено, що, попри тогочасне впровадження тотальних засад соцреалізму в мистецтві, все ж спостерігалось звернення митців до витоків української культури та її історії, що знаходило прояв у історичних полотнах, які створювалися в ті непрості часи. Обґрунтовано, що важливого значення при цьому набувало прагнення до правдивого відтворення історичних подій та образів, які втілювали кращі риси героїзму та незламності народу у вирі боротьби та численних протистоянь в історії, з'являлися вагомі твори, хоча і дещо цензуровані на той час. Доведено, що ці фактори були важливими для збереження української культури і виступали своєрідним маркером утвердження національної ідентичності, причетності до сповідування «українськості» та її проявів у мистецтві, що могло підпадати під нещадну критику ідеологічних функціонерів. З'ясовано, що звернення до тем української

історії надавало ґрунт для збереження питомо національної складової в мистецтві на тлі розмивання національної культури та окреслення актуальної проблематики для художньої культури наступних поколінь митців.

У підрозділі 2.3 «Історична тематика в живописі В. Полтавця крізь призму художнього процесу середини ХХ ст.» досліджені джерела появи історичної тематики у живописі В. Полтавця, з огляду на вивчення культурно-мистецького контекстуального тла в історичному хронотопі середини ХХ ст.

На основі відомостей про навчання В. Полтавця у Харківському художньому інституті та по його закінченні – у Студії воєнних художників ім. М. Грекова, простежено початок становлення його як художника-баталіста та живописця, що формувався засадами академічного живопису.

Визначено, що перші роботи В. Полтавця історичного спрямування відображали воєнні події Другої світової, до яких він був причетний як учасник бойових дій. Однією з перших великих картин цієї тематики була його дипломна робота «Атаку відбито» 1950 р., яка зразу стала помітним явищем в образотворчому мистецтві України. Показано, що В. Полтавець розпочав своє входження до професійного художнього середовища у період, що був позначений майже півторадесятилітньою підпорядкованістю мистецтва методу соціалістичного реалізму, в межах якого до його основних художньо-структурних принципів належали народність, ідейність і конкретність.

Виявлено, що рання творча діяльність В. Полтавця об'єктивно узгоджувалася із явищем «хрущовської відлиги», яка охопила десятиліття від середини 1950-х – до середини 1960-х рр. Визначено, що, починаючи з цього часу, у творчому доробку художника з'являються роботи, присвячені тематиці давньої української історії, зокрема добі Козаччини («Коліївщина», «Бій під Берестечком», «Полководець Богдан Хмельницький», «Святослав»), яка в подальші роки стане визначальною для В. Полтавця.

З'ясовано, що, попри жорсткі канони соцреалізму, роботи художника були позбавлені штучного героїчного пафосу, їм був притаманний глибокий гуманізм та людиноцентричність, що суттєво вплинули на формування власного стилю, який відповідав його відчуттям художника і світобаченню загалом.

Об'єктивовано, що подальший творчий розвиток В. Полтавця був співзвучний культурно-мистецькому рухові шістдесятників, що знаходив вияви в українському нонконформізмі, андеграунді та інших творчих пошуках щодо нової виразності, ідейності та наповненості мистецтва. У розділі зазначені засади формування руху «шістдесятників», який забезпечувався діяльністю української інтелігенції та був спрямований на творчі пошуки у вимірі мистецтва поза методом соціалістичного реалізму. Обґрунтовано, що саме в цей період відбувається звернення до творчих набутків попередніх часів, зокрема початку та першої третини ХХ ст., які пов'язуються з поступом українського мистецтва в контексті світових художніх напрямів і течій як реалізму, так і авангардизму, кубофутурзиму та ін. Виявлено, що на той час уже формувався національний художній стиль українського мистецтва, що визначався

творчістю таких непересічних митців, як Г. Нарбут, Ф. Кричевський, В. Кричевський, О. Мурашко, Д. Бурлюк, О. Богомазов та ін.

Уточнено, що творче переосмислення української культури, її витоків постало каталізатором новітніх зрушень та звернень художників до фольклору, етніки та історії, що вносило новий струмінь у ідеологізовані жорсткі рамки офіційного мистецтва того часу.

Визначено, що творчість В. Полтавця не здійснювалася на засадах жорсткого протистояння офіційному академізму, він відчував свій зв'язок з реалістичним живописом, великими майстрами цього напрямку попередніх епох, проте роботи його ґрунтувалися на особистому досвіді, глибоко індивідуальному сприйнятті дійсності, історичних подій, сюжетах та героям художника було притаманне дещо романтичне образотворення. Відповідно, це сприяло пошуку та увиразненню індивідуальної манери художника, що в подальшому знайшло відображення у своєрідному прочитанні багатьох сторінок вітчизняної історії та висвітленні їх у художніх творах.

У третьому розділі **«Художньо-стилістичні домінанти в історичному жанрі живопису та графіки В. Полтавця»** визначено художньо-стильові особливості образного втілення у живописі та графіці В. Полтавця.

У підрозділі **3.1 «Художньо-естетичні характеристики графіки В. Полтавця в книжковій ілюстрації 1950–1970-х рр.»** досліджено твори графіки та ілюстрацій В. Полтавця в розрізі перебування на посаді головного художника видавництва «Веселка» та в контексті тенденцій розвитку мистецтва вітчизняної графіки означеного періоду.

Показано, що в цей період графіка синтезує надбання попередніх десятиліть, спостерігаються активні пошуки нових форм художнього оздоблення книги, він позначений духом новаторства, національною своєрідністю образної мови. З'ясовано, що у 1960-х рр. набув поширення культурний рух, який став іменуватися як «фольклорний реалізм», у межах якого вивчалася народна культура, мова, звичаї, традиції. Це стало джерелом розвитку етностилістики у мистецтві, слугуючи способом виходу за межі ідеологічних рамок радянського мистецтва.

Виявлено, що у 1950–1960-х рр. В. Полтавець звернувся до ілюстрування низки творів радянських і українських письменників на історичну тематику: це трилогія О. Гончара «Прапороносці» (1950), роман Н. Рибак «Переяславська рада» (1950), книга О. Туманяна «Гікор» (1953), історичний роман І. Ле «Наливайко» (1953), оповідання І. Ле «Побратими» (1954), роман О. Серафимовича «Залізний потік» (1954), повість П. Панча «Син Таращанського полку» (1958), повість Д. Фурманова «Чапаєв» (1958), роман А. Первенцева «Кочубей» (1959), повість І. Нечуя-Левицького «Микола Джеря» (1960), поетична збірка Т. Шевченка «Малий Кобзар» (1961), повість І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я» (1963). З'ясовано, що історико-героїчна тематика, таким чином, одночасно відображалася В. Полтавцем у графіці та живописі. Показано, що в 1960-ті та 1970-ті роки в обох видах мистецтва він звертався до спільних тем героїчної боротьби українського народу, живопис і

графіка взаємозбагачували художні твори В. Полтавця, творчість художника-ілюстратора поповнювали його мистецький доробок також і для написання картин.

Підрозділ 3.2 «Стилістика та художньо-композиційні особливості історичної тематики в живописі В. Полтавця 1990-х рр. – початку ХХІ ст.» аналізує та розкриває особливості стильової манери та композиційної майстерності творів історичного жанру В. Полтавця.

Доведено, що історичний живопис В. Полтавця 1990–2000-х рр. за тематикою можна розподілити на такі умовні блоки, загалом присвячені давній історії України: скіфська тематика, давньоруський період, доба Козаччини. Показано, що окремі роботи зображують події і персони світової і новітньої історії. Відповідно до цього проаналізовано стилістику та композиційно-художні особливості цих творів.

Обґрунтовано, що у своїх художніх полотнах означеного періоду В. Полтавець втілює свої заповітні творчі задуми, він звертається до історичного минулого України, яке було недоступним в повній мірі для вивчення і фактично забороненим для зображення за радянської доби. Виявлено, що висвітлення різних історичних подій та осіб виконано художником в авторській інтерпретації, історично достовірно, із застосуванням характерної авторської манери та вільного підходу до композиції творів. Уточнено, що це масштабні роботи, у яких передається епоха в загальному настрої картин, їхньому колориті і окремих деталях. Визначено, що художник прагнув реалізовувати свій задум, надаючи картинах як драматичності, так і романтичної піднесеності, звертаючись до зображення кращих рис народних героїв усіх часів. Доведено, що стилістика та манера митця із характерним вибором колористики живописного письма репрезентує школу реалістичного живопису. Показано, що всі роботи історичної тематики В. Полтавця ґрунтуються на глибокому вивченні історичних джерел, витоках народної культури, її образності та архетипності, багатій уяві і досвіді художника, що робить сюжету картин живою, насиченою психологізмом. Це експлікує ідею невмирущої нації, історія якої проникнута боротьбою, нації, яка нікому не корилася і не скориться, попри тяжкі втрати кращих своїх синів. Обґрунтовано, що художнику вдалося втілити свої прагнення щодо висвітлення складних історичних періодів української історії та її знакових історичних осіб, утверджуючи в такий спосіб ідею державності, сили духу та спадкоємності поколінь у боротьбі за незалежність.

ВИСНОВКИ

1. На підставі опрацьованого корпусу наукових джерел встановлено, що образотворчому мистецтву України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. присвячена значна кількість наукових праць, у яких розкриваються еволюційні питання його розвитку на тлі розгортання історичних подій та політичних процесів нашої держави.

З'ясовано, що мистецтво радянського періоду досліджувалося на основі методологічних позицій соцреалізму та його естетичного канону, як частина тоталітарної культури, яка витісняла українську ідентичність, з огляду на підпорядкування культури партійно-ідеологічному наративу. Виявлено, що протилежними за своїм ідейним спрямуванням були тенденції нонконформізму, згенеровані поколінням «шістдесятників», які формували хвилю супротиву офіційному мистецтву і проблематика творчості яких також знайшла відображення у численних наукових публікаціях.

З'ясовано, що мистецька спадщина народного художника України В. Полтавця ще не ставала предметом цілісного наукового вивчення, хоча є наявними окремі біографічні дослідження про художника та праці, що фрагментарно торкаються його мистецької діяльності. Своєю чергою, це дало можливість виявити коло наукових досліджень щодо становлення творчого шляху В. Полтавця в межах харківської художньої школи батального живопису М. Дерегуса, формування його як графіка-ілюстратора та як художника-живописця історичного жанру. На підставі опрацьованого матеріалу визначено хронологію, жанровий діапазон, тематику та стильову специфіку художнього доробку В. Полтавця.

Показано, що виявлена джерельна база ґрунтується на архівних матеріалах, що відносяться до періоду роботи В. Полтавця на посаді головного художника республіканського видавництва «Дитвидав» (з 1964 р. – видавництво дитячої літератури «Веселка») та характеризує його формування як художника-графіка, який так само тяжів до історичного жанру, а також в цілому відображують реалії культурно-мистецького та художнього процесу, що відбувався у 60–70-х рр. в Україні. Окремі документи вводяться до наукового обігу вперше.

Проведене дослідження, що носить комплексний міждисциплінарний характер, дозволило розкрити основні тенденції становлення і розвитку художньої особистості В. Полтавця у другій половині XX – початку XXI ст.

2. Опрацьований матеріал дав можливість з'ясувати витoki формування жанру історичного живопису, визначити основні засади формування мистецьких шкіл, які експлікують сюжетно-тематичну спрямованість та образну і технічну майстерність виконання. Виявлено, що зародження і розвиток вітчизняного історичного жанру відбувалися під впливом загальноєвропейських художніх течій і рухів, що, сполучаючись із національною традицією, поставало своєрідним культурно-мистецьким явищем. Встановлено, що на межі XIX – початку XX ст. відбулося посилення уваги до історичного минулого України, яке обумовило появу значної кількості полотен, утворюючи існування української історичної картини як вагомий мистецької складової.

З'ясовано роль М. Дерегуса як керівника майстерні батального живопису в Харківському художньому інституті, розглянуто основні напрямки його мистецької діяльності, громадянську позицію та вплив, який він здійснив на творчу манеру і стиль В. Полтавця. У результаті проведеного дослідження

виявлено, що формування Віктора Полтавця як живописця історико-батального жанру відбувалося в межах академічних традицій харківської художньої школи, яка розвивала реалістичний живопис, під впливом таких майстрів, як М. Дерегус, О. Кокель, М. Самокиш. Відзначено, що В. Полтавець досконало оволодів основними принципами школи, композиційною майстерністю та художніми прийомами баталістів, що в подальшому дозволило йому засвідчити високий рівень свого мистецтва в живописі і графіці.

3. Проведене дослідження дало можливість відстежити становлення історичної тематики в живописі В. Полтавця крізь призму художнього процесу середини ХХ ст., відзначити, що перші твори художника, включаючи його дипломну роботу, були присвячені Другій світовій війні, учасником якої він був. Систематизовано ранню творчість живописця, яка представлена вагомими полотнами воєнної тематики, батальними сюжетами, виконаними в загальній тогочасній стилістиці, хоча й вирізнялася підвищеним психологізмом та авторською інтерпретацією подій.

Виявлено, що, починаючи з 60-х рр., у творчому доробку художника з'являються роботи, присвячені давній українській історії, зокрема добі Козаччини та Київської Русі («Коліївщина», «Бій під Берестечком», «Полководець Богдан Хмельницький», «Святослав»), яка в подальші роки стане визначальною для В. Полтавця. У результаті проведеного дослідження зроблено висновки щодо формування художньої манери В. Полтавця на початковому етапі його творчості.

Окреслено загальну ситуацію у сфері культури та мистецтва 50-х – початку 60-х рр. ХХ ст., яка офіційно визначалася ідеологією художнього методу соцреалізму, і процес формування руху «шістдесятників», що забезпечувався діяльністю української творчої інтелігенції та був спрямований на новітні пошуки у мистецькому вимірі поза соцреалізмом. Відзначено звернення художників до творчих набутоків попередніх часів, зокрема початку та першої третини ХХ ст., які пов'язуються з поступом українського мистецтва в контексті світових художніх напрямів як реалізму, так і течій авангардизму, кубофутуризму та ін. Виявлено, що світоглядне переосмислення митцями української культури, її витоків постало каталізатором творчих зрушень на основі фольклору, етніки та правдивого прочитання історії, що вносило новий струмінь у ідеологізовані жорсткі рамки офіційного мистецтва того часу.

4. У результаті дослідження графічних творів В. Полтавця в контексті становлення книжкової ілюстрації 1960–1970-х рр. з'ясовано, що з кінця 1950-х рр. спостерігається піднесення української книжкової графіки, пов'язане із пошуками національної образної мови, сприйняттям книги як підпорядкованого законам архітекtonіки єдиного художньо-поліграфічного цілого. Відзначено професійне утвердження В. Полтавця як провідного ілюстратора творів української і зарубіжної класики, художній стиль якого вирізняється оригінальним композиційно-просторовим мисленням, знаковістю, декоративністю, тяжінням до пластичної узагальненої форми, умовністю і

технічною різноманітністю. Опрацьовано і систематизовано поліграфічні видання книг із авторством художника, відзначено зміну стилістики митця.

5. У ході дослідження художньо-композиційних та стилістичних особливостей історичного живопису В. Полтавця 1990-х рр. – початку ХХІ ст. з'ясовано, що роботи художника вирізняє тематична розмаїтість, довершеність композиційних рішень, майстерність і впевненість у написанні значних за розміром полотен, включаючи складні ракурсні зображення вершників, військових груп, батальних сцен, благородна колористична гама. Відзначено неповторний художній стиль митця, який був щирим і вільним в своїй творчості з присутніми нотами романтизму, що додавало авторського трактування подіям і героям української історії, його полотнам притаманні життєствердний пафос, правдивість та глибока емоційність. З'ясовано, що творчість В. Полтавця ґрунтується на глибоких знаннях історії, витоках народної культури, її образності та архетипності, що робить сюжетику картин живою, насиченою психологізмом, вона експлікує ідею невмирущої нації, історія якої проникнута боротьбою за свободу і незалежність.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

1. Полтавець-Гуйда О. В. Історико-героїчна тематика Київської Русі і Гетьманщини у творчості В. Полтавця у контексті розвитку українського мистецтва. *Мистецтвознавчі записки*. 2020. № 38. С. 46–51. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-2180.38.2020.222079>.

2. Полтавець-Гуйда О. В. Книговидання в Україні і книжкова ілюстрація в творчості Віктора Полтавця. *Вісник НАКККиМ*. 2021. № 1. С. 76–83. DOI: [10.32461/2226-3209.1.2021.229558](https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2021.229558).

3. Полтавець-Гуйда О. В. Мистецтво діорами і панорами. «Штурм турецького валу» В. Полтавця. *Культура і сучасність*: альманах. 2020. № 2. С. 158–163. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-0285.2.2020.222397>.

4. Полтавець-Гуйда О. В. Становлення жанру історичної картини в Україні (кінець ХІХ – поч. ХХ ст.) в контексті розвитку європейського живопису. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2012. № 1. С. 105–112.

Стаття в зарубіжному науковому виданні:

5. Полтавець-Гуйда О. В. Діяльність художника В. Полтавця у видавництві «Веселка» (1958–1975): тенденції та основна проблематика. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2021. № 4 (40). С. 24–132. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.4.3>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Полтавець-Гуйда О. В. Віктор Полтавець – Головний художник видавництва «Веселка», знаний майстер художньої ілюстрації. *Сучасна мистецька освіта: досвід, проблеми та перспективи* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ : Київська державна академія декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука, 2021. С. 128–132.

6. Полтавець-Гуйда О. В. Історичні герої України доби Гетьманщини в творчості видатного українського художника другої половини ХХ – поч. ХХІ ст. В. Полтавця. *Topical issues of modern science, society and education : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції*. Харків, 8–10 серпня, 2021 р. Харків, 2021. С. 711–717.

7. Полтавець-Гуйда О. В. Підготовчі штудії до картини і художньої ілюстрації як важлива складова творчості Віктора Полтавця. *Сучасна мистецька освіта: досвід, проблеми та перспективи* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ : Київська державна академія декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука, 2020. С. 156–161.

9. Полтавець-Гуйда О. В. Стилiстичнi особливостi дизайну книги 50–70-х рокiв ХХ столiття в графiчнiй творчостi В. Полтавця. *Дизайн пiсля епохи постмодерну: iдеї, теорiя, практика* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ : Національний університет культури і мистецтв 2021. С. 222–227.

10. Полтавець-Гуйда О. В. Сучасний стан та актуальність розвитку декоративно-прикладного мистецтва в Україні. *Актуальні питання мистецтвознавства: сучасність і перспективи (постать митця у векторі сучасних художніх трансформацій: український вимір)* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Харків, 2019. С. 89–92 .

11. Полтавець-Гуйда О. В. Творчість художника В. Полтавця як відображення героїчного минулого України. *Соціокультурні тенденції розвитку сучасного дизайну та мистецтва* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції. Херсон : Херсонський національний технічний університет, 2021. С. 115–118.

12. Полтавець-Гуйда О. «Україна від Трипілля до сьогодення в образах сучасних художників» – десята виставка 2022 р. в межах проєкту Всеукраїнського бієнале мистецтва історичного жанру. *Культурні та мистецькі студії ХХІ століття: науково-практичне партнерство* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції / М-во культ. України та інформ. політики ; Нац. акад. кер. кадрів культ. і мистец. (Київ, 10 листопада 2022 р.). Київ : НАКККиМ, 2022. С. 46–49.

Наукові праці, які додатково відображають зміст дисертації:

13. Полтавець-Гуйда О. В. Полтавець Віктор Васильович. *Шевченківська енциклопедія* : в 6 т. Т. 5: Пе-С / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол. М. Г. Жулинський (гол.) та ін. Київ, 2015. С. 247.

АНОТАЦІЯ

Полтавець-Гуйда О. В. Художньо-історичні домінанти творчості Віктора Полтавця в українському образотворчому мистецтві другої половини ХХ – початку ХХІ століть. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 «Теорія та історія культури». – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ, 2023.

Дисертація присвячена дослідженню творчості Віктора Полтавця (1925–2003), видатного історичного живописця і графіка, професійна діяльність якого припадає на другу половину ХХ – початок ХХІ ст. Український історичний жанр має глибоку художню традицію, він представлений низкою великих майстрів живопису. Становлення В. Полтавця як художника відбулося в повоєнний період в майстерні батального живопису М. Дерегуса Харківського художнього інституту. Перші твори художника, включаючи його дипломну роботу, присвячені Другій світовій війні, вони вирізняються правдивістю, глибоким психологізмом та авторською інтерпретацією подій. Разом з тим, митець ілюструє ряд видань української та світової літератури на історичні сюжети, а також пише картини, присвячені тематиці давньої української історії, яка в подальші роки стане для митця визначальною.

Творча діяльність В. Полтавця узгоджувалася із явищем «хрущовської відлиги». Художньо-естетичні устремління художника були заглиблені в національні історичні джерела, відзначалися мистецькими пошуками в ділянці синтезу традиції й новаторства. В такому сенсі можна говорити про мистецьке шістдесятництво, нонконформізм В. Полтавця.

Художній спадок В. Полтавця репрезентує в собі зразки живопису та графіки, втілює образи історичних діячів та тематичні сюжети героїчної історії України (скіфського періоду, давньоруської та козацької доби, громадянської і Другої світової воєн). Митець в складних умовах засилля канону соцреалізму зумів утвердити себе як національний художник, розвинути відмінний, суб'єктивований погляд на історію українського народу, відповідно трактуючи людину-героя, месника, ватажка, а також предметне та природне середовище різних епох.

Ключові слова: В. Полтавець, історичний живописець, український історичний жанр, живопис, графіка, ілюстровані видання, харківська школа живопису, М. Дерегус, мистецькі пошуки, нонконформізм, художній спадок.

SUMMARY

Poltavets-Guida O. V. Artistic and historical dominants of Viktor Poltavets' work in the Ukrainian fine arts of the second half of the XX – early XXI centuries. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

PhD thesis in Art Criticism in the specialty 26.00.01 – Theory and history of culture. – National Academy of Management of Culture and Arts, The Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, Kyiv, 2023.

The dissertation is devoted to the research of Victor Poltavets (1925–2003), an outstanding historical painter, battle artist, whose creative and professional development dates back to the second half of the XX – early XXI century, coinciding with the period of the Soviet totalitarian system and the ideology generated by it. Socialist realism as the leading artistic method was a form of the new academicism, in which genre definitions acquired ideological meaning, bringing aesthetics and politics closer together. Ukrainian historical genre has a deep artistic tradition, due to both historical and cultural and artistic circumstances of its origin and development. V. Poltavets' creative path as an artist fell on the post-war period and was formed at the Kharkiv Art Institute under the influence of the battle painting workshop of M. Deregus. It was found that the first works of the artist, including his graduating picture, were devoted to World War II and were thematic and battle plots, executed in the general style of socialist realism, although they differ in truthfulness, increased psychology and author's interpretation of events. At the same time, the artist's work includes works on ancient Ukrainian history, in particular the era of the Cossacks and Kyiv Rus ("Koliivshchyna", "Battle of Berestechko", "Commander Bohdan Khmelnytsky", "Sviatoslav"), which in later years will be decisive for V. Poltavets.

V. Poltavets' early creative activity was objectively consistent with the phenomenon of "Khrushchev's thaw", which covered decades from the mid-1950s to the mid-60's. finding its place in the stream of artistic pursuits, especially in the area of synthesis of tradition and innovation, which enriched Ukrainian art with a living, distinctly individualized view of life and the world. The focus on the best examples of national art and the powerful development of national tradition provided a balance of traditional and modern, which brought new accents to his artistic vision of the national picture of the world. In this sense, we can talk about the artistic sixties of V. Poltavets, his nonconformism, which fully reflected the nation-centric, state-building, anthropocentric, spiritual trends of the second half of the twentieth century, leaving its mark in the history of Ukrainian art. Along with the concept of socialist realism, another term existed and was embodied in various artistic manifestations – artistic nonconformism, a cultural and artistic phenomenon that existed in opposition to the official artistic doctrine of Soviet fine arts, its presence in Ukraine dates back to the early 1950s. – 1960 years and which opposed the ideological clichés regulated by academicism in art, was a manifestation of free art, not bound by any ideologues. Local artistic nonconformism is a kind of continuation of the avant-garde tradition, which was interrupted by the official ideology of socialist realism.

V. Poltavets' artistic heritage represents samples of painting and graphics, which were the result of creative research and intellectual work, embodying images of historical figures and thematic plots of the heroic history of Ukraine (Scythian period, Kievan Rus and Cossack era, Civil War, the Second World War). Each work of V. Poltavets is associated with the renewal of the visual language and the arsenal of means of expression and serves as a combination of traditional and author's compositional and spatial principles of creating a picture. The artist managed to develop an excellent, subjective view of the history of the Ukrainian people, in its various manifestations, interpreting the man-hero, the avenger, the leader, as well as the material and natural environment of their life, in the difficult conditions of the dominance of the Soviet socialist-realist canon.

Key words: V. Poltavets, historical-battle genre, Ukrainian fine arts, painting, graphics, book illustration, historical themes, Kharkiv school of painting, M. Derehus, artistic composition, stylistic characteristics.

Підп. до друку 21.09.2023 р. Формат 60х84 ¹/₁₆. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Облік.-вид. арк. 1,16. Зам. 119. Тираж 100

Видавець і виготовлювач
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011